

Л. Лахтионова

Экономическая категория «финансовая стойкость» в современном финансовом анализе предпринимательской деятельности

Рассмотрено понятие финансовой устойчивости субъектов хозяйствования, дана критическая оценка различным точкам зрения ее сущности, предложено и обосновано усовершенствованное определение данной экономической категории в современном финансовом анализе на микроуровне.

L. Lakhtionova

An economic category is «financial firmness» in the modern financial analysis of entrepreneurial activity

The concept of financial stability of subjects of economic activity is considered. A critical evaluation to the different points of view is given in relation to its essence. Offered and grounded improvement of determination of this economic category in a modern financial analysis on microlevel.

Одержано 27.11.09

УДК 338.24:330.342+334.722.8.(477)

І.Г. Давидов, канд. екон. наук

Кіровоградській кібернетико-технічний коледж

Вплив приватизації на соціальне розшарування суспільства

Питання ефективності приватизаційних процесів є одним з найбільш дискусійних в економічній науці. Це не є випадковим. Складність, багатогранність і суперечливість процесу приватизації в тих умовах, які мають місце в Україні, виключають можливість однозначної оцінки ефективності приватизації в цілому. Тим не менш, управління процесом приватизації повинне вибирати найбільш оптимальні варіанти приватизації і швидко реагувати на небажані наслідки (економічні і соціальні) зміни форм власності.

приватизація, соціальна політика, ринок праці

Постановка проблеми. Проведення приватизації суттєвим способом вплинуло на рівень та характер зайнятості в Україні. Відомо, що всі критики соціалістичної системи були змушені визнавати стабільність зайнятості в СРСР як чинника привабливості всієї системи соціалізму. Гарантії зайнятості примушували громадян сприймати низьку зарплату, незадовільну якість товарів та інші негаразди, властиві соціалістичному суспільству. Стрімке зростання безробіття в Україні, яке почалося з 1996 року, було обумовлене двома основними причинами: спадом обсягів виробництва, пов'язаного з розривом традиційних господарських зв'язків в межах СРСР та труднощами структурної перебудови економіки України внаслідок переходу до ринкової економіки. Внаслідок цього питання зайнятості стало однією з найбільш гострих проблем процесу приватизації. Значний вклад в вирішення визначеної проблеми внесли :Богачов С. Д.Гелбрейт, В. Семенюк, Доценко Н., Гаврилишин Б.Д., Гальчинський А.С., Геєць В.М., Мочерний С.В., Пасхавер О.Й., Черняк В.К., Чухно А.А..

Постановка завдання

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося на парламентських слуханнях «Наслідки та перспективи приватизації в Україні», що відбулися 26 лютого 2003 р., після приватизації підприємства масово звільняють працівників, зменшують обсяг оборотних активів, а також інвестицій у модернізацію виробництва на базі інновацій. Іноземні інвестиції в основному спрямовані на створення інфраструктури для збуту продукції іноземних інвесторів в Україні і майже не використовуються для розвитку наукового потенціалу та перспективних високотехнологічних виробництв. Здійснення структурної перебудови економіки, в тому числі зміни структури зайнятості, допустимі лише за умови обов'язкового додержання прав людини, закріплених Конституцією України. В цьому плані основними орієнтирами політики приватизації є створення умов діяльності і життя, гідних цивілізованого суспільства. Це вимагає відпрацювання конкретних заходів, спрямованих на протидію безробіттю, активізацію зайнятості, погашення заборгованості із заробітної плати та виплати платежів у страхові фонди.

1. Відповідними законодавчими актами, такими, як Закон України від 01.03.1991 р. № 803- XII «Про зайнятість населення» [3], Указ Президента України від 24.05.2000 р. № 717/2000 «Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року», [10], встановлювалися завдання суб'єктам, які здійснювали приватизацію по збереженню існуючих робочих місць та створенню нових, погашенню заборгованості по заробітній платі та перед Пенсійним фондом та інше. Гарантією виконання суб'єктами приватизації вищевказаних обов'язків є включення до договорів купівлі-продажу комплексу умов, серед яких наявність норм відповідальності покупця за недодержання відповідних умов договору, наявність контролю з боку органів приватизації за ходом виконання умов договору купівлі - продажу. Завдяки прийнятим заходам протягом 1996–2002 року кількість порушень покупцями державних підприємств умов щодо збереження кількості робочих місць скоротилася майже у 9 разів [7, С.20–22].

Роздержавлення власності повинне було привести і привело в Україні до докорінної зміни соціальної структури суспільства. На неминучість цього явища вказували як противники, так і прихильники приватизації. Проте можливі наслідки, які породжувалися соціальним розшаруванням, оцінювалися ними по-різному. Все залежало від того настільки ефективно буде проведена приватизація.

Слід відмітити, що на етапі підготовки приватизації передбачалося здійснення специфічної функції державного сектору, пов'язаної зі спробами реалізувати (хоча б частково) право власності кожного громадянина України на ту частку суспільної власності, на засоби виробництва, які підлягали приватизації. Засвоєна в радянські часи ідея про «загальнонародну» власність в умовах трансформаційного періоду вилілася в заклики до «повернення боргів народів», проголошення лозунгів про «право кожного громадянина на певну частку суспільних ресурсів», вимоги «створення рівних стартових умов» тощо, які стали основою політичного та шахрайського бізнесу. Хоча конкретного економічного смислу і більш-менш точного виміру вимог ці лозунги не мали, але різними політичними угрупованнями були використані і як засіб політичного тиску, і як засіб обґрунтування тих чи інших форм приватизаційних процесів. Наслідком намагання задовольнити утопічні переконання і фактична неможливість «розділити всім все порівну» було проведення, так званої, сертифікатної приватизації.

2. У ході сертифікатної приватизації населенням було отримано 45722181 приватизаційних майнових сертифікатів (ПМС) (37624648 ПМС – у готівковому вигляді та 8097533 ПМС – у вигляді депозитних рахунків). Через центри сертифікатних аукціонів, послугами яких скористалося понад 33 млн. громадян України, пропонувалися до продажу акцій більш ніж 8 тисяч підприємств [5, С.3]. Завдяки

цьому, за офіційною статистикою, майже 30 мільйонів громадян України стали акціонерами підприємств різних галузей. Якби рівень розвитку акціонерного капіталу визначався тільки числом акціонерів в загальній масі населення, то з'ясувалося б, що Україна далеко обігнала США, де приблизно на 280 млн. чоловік населення зареєстровано близько 41 млн. власників акцій. В дійсності ж мільйони громадян України, отримавши приватизаційні майнові сертифікати номіналом в 10,5 гривень та обмінявши їх на паї або акції, вартість яких була невизначена внаслідок відсутності реально функціонуючого фондового ринку, не тільки не мають на них реальних прав внаслідок мізерності самої частки своєї «власності», але часто навіть не знають, де розміщені офіси їхніх підприємств.

Слід враховувати і правову неосвіченість громадян, відсутність не тільки ринкового мислення, але і елементарного розуміння населенням найпростіших основ корпоративних відносин. В подібній ситуації не могло бути і мови про реальне утвердження в економіці – на основі сертифікатної приватизації – розвинутих відносин приватної власності, створення на цій основі економічного фундаменту для формування широкого шару середнього класу. Ще в 1992 році для багатьох фахівців було очевидним, що задумана масова приватизація, здійснена під лозунгом «зробити кожного власником, повернути йому все те, що відібрала у нього адміністративна система», перетвориться в обман мільйонів громадян.

Спотворення принципу рівності всіх по відношенню до «спільної» власності проявилось і в продажу акцій деяких ВАТ. У 1998 році Програмою приватизації передбачалася приватизація об'єктів груп Б, В і Г шляхом продажу акцій ВАТ, створених на базі державного майна підприємств зі збереженням передбачених законодавством пільг їх працівникам та особам, які мають право на пільгове придбання акцій за номінальною вартістю, та з дотриманням таких квот застосування приватизаційних паперів і компенсаційних сертифікатів:

- до 60 відсотків акцій ВАТ, створених на базі об'єктів групи Б;
- до 50 відсотків акцій ВАТ, створених на базі об'єктів групи В;
- до 25 відсотків акцій ВАТ, створених на базі об'єктів групи Г.

Очевидно, що ніякими теоретичними побудовами неможливо довести, чому одна частина громадян суспільства має більше прав відносно «спільної» власності, ніж інша. Але наведені факти свідчать про свідоме, на законодавчому рівні прийняте рішення щодо перерозподілу державної власності на користь певних соціальних груп. А це, у свою чергу, сприяє соціальному розшаруванню населення, і, до того ж, методами, які не пов'язані з дією законів ринкової економіки.

В умовах переходу від командно-адміністративної економіки, яка базувалася на, так званій, «суспільній» власності на засоби виробництва, до ринкової, скорочення обсягів державного сектору у сфері виробництва на користь приватного неминуче, але те, яким чином проводиться це скорочення, в яких пропорціях частина, що скорочувалася, розподіляється між членами суспільства, характеризує, як реальний соціально-економічний зміст колишньої «суспільної» власності, так і характер самого трансформаційного процесу.

Характер цього явища проявляється в тому, що в Україні серйозно загострилися соціальні суперечності, спостерігається висока інтенсивність класового розшарування, стрімко зростає розрив у рівні доходів та обсягах власності. Хоча перехід до ринкової економіки і повинен був сам по собі активізувати ці процеси, їх, крім того, значно «підіграли» особливості приватизації. Остання, за задумом реформаторів, начебто мала поєднати працівника із засобами виробництва, перетворивши в асоційованих власників. Насправді ж вона виявилася «...фактором акумуляції приватизованих засобів виробництва в руках мізерної меншості». Таким чином більшість, тобто безпосередні

працівники, виявилися позбавленими засобів виробництва, були усунуті від власності на засоби виробництва [8, С.68]. Приблизно такої ж думки дотримуються й інші дослідники. «В процесі початкового нагромадження капіталу, – відмічається в одному з соціологічних досліджень, – багатство приходило не тільки від звичайних операцій на чорному ринку, але і від секретних ділових операцій номенклатури, які тепер були легалізовані» [1, С.40].

Якщо врахувати катастрофічний спад обсягів виробництва, який в указаний інтервал часу відбувався у всьому народному господарстві, то вищезазначені цифри дають підставу зробити висновок, що в основі швидкого зростання доходів певних прошарків суспільства лежить не новостворений продукт, а перерозподіл уже існуючого, який був державним (загальнонародним).

3. Перерозподіл державної власності на користь приватного сектору в ході приватизації досягається різними методами, такими, як:

- заниження вартості об'єктів державної власності в значних масштабах, що призводить до неефективного, а то і кримінального перерозподілу національного багатства України в приватний сектор;
- несвоєчасна, зі значними запізненнями, оплата за приватизовані об'єкти державної власності та ухилення від виконання інвестиційних та інших зобов'язань, установлених під час підписання угоди про передачу об'єкта в приватну власність;
- допуск до приватизації привабливих об'єктів тільки осіб певного кола, наближених, як правило, до відповідних владних структур.

Перерозподіл вартості, створеної працею нації протягом десятків років на користь окремих приватних осіб або їх угруповань, не обмежується тільки процесом трансформації форм власності (державної в приватну), він відбувається і в ході повсякденної господарської діяльності. Перекачування загальнонародного надбання приватним підприємствам має безліч форм, але завжди є наслідком поєднання корумпованості чиновників, як складової державного апарату, з можливостями, які надає ринкова система для «виводу» господарських операцій за межі контролю, який накладається чинним законодавством. Серед них можна назвати такі:

- відпуск товарів державних підприємств приватним за заниженими цінами;
- відвантаження продукції без передоплати і без активної боротьби за погашення дебіторської заборгованості;
- наявність системи посередників, яким дістається основна частка доходу.

Розглядаючи вплив трансформації державної власності на зміну соціальної структури суспільства та на економічний стан кожної з соціальних верств, можна зробити висновок, що роздержавлення власності не сприяло формуванню, так званого, «середнього» класу. Якщо врахувати занепад економіки, її «тонізацію», «перекачування» капіталів в інші країни, то можна стверджувати, що воно не сприяло і створенню класу ефективних власників.

Особливості процесів приватизації (їх явно виражений тіньовий характер), застосованих в Україні, дають підставу стверджувати, що вони сприяли формуванню соціальної структури, не характерної сучасним розвинутим країнам. Останнім властиві значний середній клас, велика кількість дрібних і середніх підприємств, багаточисленні власники реального акціонерного капіталу. Натомість в Україні сформувався вузький шар крупних власників з розвинутими тенденціями до монополізації, переплетіння з держапаратом і використання неринкових методів перерозподілу власності в середині цього шару. Одночасно з безкарністю представників цього прошарку спостерігається тенденція до жорсткого (і неринкового) утиску дрібного бізнесу, відображенням якого є постійне зростання обсягу хабарів.

Отже, в плані формування нової соціальної структури проведена в Україні приватизація мало сприяла зростанню позитивних рис демократичного суспільства, базованого на ринковій, соціально орієнтованій економіці. Наслідком цього є зростання вкрай негативних проявів деградації суспільства – корупції, хабарництва, алкоголізму, наркоманії і тому подібне. «Культурно і соціально недорозвинуте суспільство, відмітила Голова спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України В. Семенюк. – завжди буде породжувати корупцію, злочинність, наркоманію та бідність, що, на жаль, відбувається в Україні в останні роки. Все це призводить до деградації суспільства, тому цей процес ми повинні зупинити» [2, С.7]. Один з засобів подолання цих явищ – висока соціальна ефективність приватизації державного майна.

Однією з особливостей здійснення соціальної політики в трансформаційному періоді є використання коштів, отриманих від продажу державного майна виробничого призначення для погашення заборгованості держбюджету з виплати пенсій, заробітної плати, стипендій та інших соціальних витрат. В цілому такий підхід при достатньому рівні урегульованості та раціональності обсягів допустимий (оскільки використовуються кошти від реалізації власності, яка належить громадянам країни). Але при цьому необхідно врахувати таке:

- грошова приватизація має обмежений характер як в часі, так і в обсягах, тому не може бути постійним джерелом поповнення соціальних фондів споживання;
- внаслідок гострої боротьби, яка точиться навколо майна, призначеного до приватизації, надходження коштів від її продажу у бюджет нестабільні, а часто і сумнівні. Тому реальність виконання державою своїх зобов'язань по соціальних виплатах не гарантована;
- невиконання запланованих обсягів фондів соціального страхування та заробітної плати робітникам бюджетної сфери виступає наслідком загального розбалансування народного господарства внаслідок неефективного управління ним з боку держави. Поповнення цих фондів за рахунок держмайна більше маскує причини недоліків, ніж допомагає кардинальним чином вирішити проблему.

Слід відзначити, що ці факти не є проявом якихсь суто національних особливостей приватизації в Україні. Внаслідок бюрократизації державного апарату подібні явища мали також місце і в народному господарстві Росії. Так, С. Надель відмічає, що в ході економічних трансформацій були спотворені як принципи економічної свободи, так і принципи рівноправ'я та соціальної справедливості. Особливо наглядно це проявилось при розподілі державної власності. «Високопоставлені урядові чиновники, – пише він, – які проводили її розподіл, керувалися, в усякому разі на початкових етапах, не стільки економічною доцільністю, скільки політичними мотивами: необхідністю створити опору курсу ринкових реформ в певних впливових прошарках суспільства» [4, С.21]. Такої ж думки притримується російський економіст В. Рязанов: «Що стосується форсованої приватизації, – стверджує він, – то вона звелася до продажу за безцінь (7,2 млрд. дол.) ласих шматків – 500 найкрупніших підприємств, які за найскромнішими оцінками коштували близька 200 млрд. дол.» [9, С.570].

Узагальнюючою думкою економістів щодо приватизації в Росії можна вважати висновки, зроблені вченими Російської Академії наук, згідно з якими масова прискорена приватизація «...зовсім не є найкращим способом формування дійсно ринкових суб'єктів. В цьому випадку широкого розповсюдження набирає його розтягання, яке веде до криміналізації всієї економіки» [9, С.7]. Це характерно не тільки для держав пострадянського простору. Учені Р. Фридман, К. Мерфі, А. Рапачинський наводять, наприклад, дані про те, що 80% нових румунських мільйонерів вийшли з номенклатури. В Росії серед 100 найбільш заможних бізнесменів 61 – з

колишньої номенклатури. Польські економісти, які відслідкували кар'єри кількох сотень функціонерів з вищої номенклатури з 1988 до 1993 року, засвідчили, що більше половини з них знайшли місце в керівній верхівці приватного сектору. В Угорщині ця цифра ще вища. «...Приватизація дала ту міру легітимності награваного номенклатурою, якої старий режим, що намагався узаконити його через ідеологію, а не через давній і шанований інститут приватної власності, не міг забезпечити» [4, С.61].

Ми вважаємо, що в основі соціальних трансформацій, які мають місце в післяприватизаційній Україні, лежить перетворення радянської правлячої еліти з розпорядників державного майна в його юридичних і фактичних власників.

Висновки

1. Приватизація в Україні супроводжувалася катастрофічним спадом обсягів виробництва, привела в Україні до корінної зміни соціальної структури суспільства, швидкого зростання доходів вкрай незначної соціальної групи, в основі чого лежить не новостворений продукт, а перерозподіл уже існуючого, який був загальнонародним.

2. Приватизація в Україні не супроводжувалася пропорційним притоком інвестицій.

3. В економіці України почала формуватися ринкова галузева структура, проте цей процес ускладнювався двома основними чинниками:

Список літератури

1. Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2000. – № 9. – С.40.
2. Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2004. – № 3. – С.7.
3. Закон України від 1991.03.01 № 803-ХІІ “Про зайнятість населення”.
4. Ларцев В. Проблеми і труднощі процесу приватизації у 1996–1999 рр. // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2001. – № 7. – С.58–63.
5. Ледомська С., Бондар О., Синенко О. Аналіз етапів приватизації за критеріями їх ефективності // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2003. – № 4 – С.3.
6. Надель С. Рыночная экономика и экономическая демократия // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 2
7. Нікітін Ю., Бондаренко В. Соціальні наслідки приватизації у сфері трудових відносин // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2003. – № 12. – С.20–22.
8. Покритан А. Про характер виробничих відносин у сучасній Україні // Економіка України. – 1999. – № 10. – С. 61–69.
9. Рязанов В.Т. Экономическое развитие России. Реформы и российское хозяйство в XIX–XX веках. – Сп.-Б.: Наука. – 1998. – 796с.
10. Указ Президента України від 2000.05.24 № 717/2000 «Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року».

И. Давыдов

Вплив приватизації на соціальне розширення суспільства

В статье рассмотрены вопросы влияния приватизации на социальную структуру общества Украины, занятость населения, особенности приватизации в Украине.

I. Davydov

Influence of privatization is on social stratification of company

The article deals with the issue of privatization of the social structure of society in Ukraine, zanyatist population, particularly privatization in Ukraine.

Одержано 23.12.09